

Juist door ver te reizen help je de wereld

(1) Er stond onlangs een opvallende reclame in *de Volkskrant*. Een reisbureau voor verre reizen begon zijn advertentie met: 'Natuurlijk, gewoon thuisblijven is het beste voor de planeet.' Dat zelfs reclame-uitingen met een verontschuldiging beginnen, geeft wel aan hoezeer de schaamte om te vliegen zich in korte tijd in ons hoofd heeft genesteld. In 2018 was de term 'vliedschaamte' zelfs genomineerd voor 'woord van het jaar' en in Zweden, waar dat woord voor het eerst opdook, daalt het aantal vluchten al daadwerkelijk.

(2) Het is ontegenzeggelijk waar dat vliegen vervuilt: het is op dit moment verantwoordelijk voor ongeveer 3 procent van de jaarlijkse uitstoot van broeikasgassen, maar projecties van klimaatpanel IPCC gaan uit van tussen de 5 en 15 procent bij ongewijzigd beleid.

(3) De stijging komt voor een belangrijk deel op het conto van inwoners van ontwikkelingslanden, voor wie vliegen eindelijk betaalbaar wordt. In 2017 hing een schamele 3 procent van de wereldbevolking in de lucht, de overige 97 procent kan niet wachten om te volgen. Vooral het aantal vakantievluchten neemt toe: nog maar een kwart van de vliegbewegingen is voor zaken. En dus roepen politici, wetenschappers en activisten ertoe op minder te vliegen en vaker te kiezen voor een vakantie dicht bij huis.

(4) Het is maar zeer de vraag of dat een goed idee is. Verre reizen maken de wereld namelijk een betere plek, met name omdat ze de empathie

voor andere mensen en culturen vergroten. In *Enlightenment Now*¹⁾ (2018) wijst de psycholoog Steven Pinker drie oorzaken aan voor wat hij de 'lange vrede' is gaan noemen, de ongeëvenaarde daling van het aantal oorlogen, moorden en geweldsincidenten in de afgelopen zeventig jaar: geletterdheid, globalisering en reizen. (5) Voor deze drie oorzaken is een vracht aan psychologisch bewijs beschikbaar: de toegang tot boeken, kranten en internet creëert bewustzijn over mensen in andere landen en hun problemen, met empathie tot gevolg. Hetzelfde effect heeft globalisering, dat van de wereld een klein dorp heeft gemaakt, en ons zo bewustzijn bijbracht van het lijden van de gehele wereld.

(6) De derde en laatste oorzaak, het daadwerkelijk in aanraking komen met andere culturen tijdens reizen, werkt omdat het ons in andermans schoenen laat staan. Toen ik afgelopen zomer in Burkina Faso de destructieve effecten van malaria en een gebrekkige voedselvoorziening van dichtbij zag, begreep ik de keuze van economische vluchtelingen om hun toekomst in Europa te zoeken op eens een stuk beter. De empathie die op deze manier wordt gewekt, is zeer effectief. Het begrip dat je krijgt door de omgang met iemand uit een andere cultuur, breidt zich uit naar de hele groep waartoe die persoon behoort.

(7) Pinker staat met zijn schrijven op de schouders van de filosoof Peter Singer, die in 1981 de 'uitdijende cirkel' van empathie beschrijft in zijn gelijknamige boek. Vroeger konden

85 alleen leden van de eigen familie en
stam op empathische gevoelens
rekenen. Naarmate de wereld groter
werd, kwamen daar het dorp, het
land en uiteindelijk de wereld bij. Het
90 feit dat wij ons druk maken om boot-
vluchtelingen op de Middellandse
Zee is een gevolg van de uitdijende
cirkel.

(8) De psycholoog Adam Galinsky
95 ontdekte dat reizen ook het onder-
linge vertrouwen versterkt. Zodra
mensen erachter komen dat ze in
andere culturen dezelfde waarden
nastreven, zoals een fijn gezinsleven
100 en liefde voor elkaar, stijgt hun ver-
trouwen in de mensheid in zijn ge-
heel, stelt Galinsky. Bovendien: al op
jonge leeftijd ervaar je de voordelen
van reizen. Kinderen die reizen, leren
105 andere socio-economische omstan-
digheden kennen en ondervinden dat
hun kijk op de wereld niet de enige
is.

(9) Dit alles maakt reizen een be-
110 proefd medicijn tegen nationalisme
en ethnocentrisme, want in weerwil
van het dagelijkse nieuws wordt de
wereld wel degelijk een betere, tole-
rantere plek. Uit de *World Values*
115 *Survey*, een onderzoeksproject waar-
bij sinds 1981 de normen en waarden
van burgers uit de hele wereld wor-
den onderzocht, blijkt dat in vrijwel
alle landen progressieve waarden
120 aan de winnende hand zijn.

(10) In Amerika bijvoorbeeld daalde
het aantal mensen dat niet naast
iemand van een ander ras wil wonen
van 50 procent in 1960 naar 6 pro-
125 cent nu. Interraciaal stellen droegen
in 1985 nog maar de goedkeuring
weg van 55 procent van de bevol-
king, in 2012 was dat 90 procent. In
Azië, het Midden-Oosten en Zuid-
130 Amerika is hetzelfde zichtbaar: de
wereld wordt langzaam maar zeker

minder racistisch, minder misogyn en
minder homofob.

(11) Het feit dat alle klassen sinds
135 een decennium of twee goedkoop ver-
kunnen reizen, moet daarom worden
gevierd. Voor korte afstanden binnen
Europa zijn treinen wellicht afdoende,
maar juist op intercontinentale vakan-
140 ties is de grootste empathiewinst te
behalen. Een Thai staat cultureel nu
eenmaal verder van ons af dan een
Italiaan. Het tegenargument dat lager
opgeleiden toch vooral op all-inclu-
145 sive-vakanties aan de Turkse kust
gaan, gaat deels op. Maar toch: ook
dan is er regelmatig contact met de
lokale bevolking, al dan niet via
georganiseerde uitjes.

(12) Er zit bovendien een naar, elitair
luchtje aan het fenomeen vlieg-
schaamte. Dat de term juist nu aan-
150 slaat bij de stedelijke bovenklasse,
net nu ook 'het volk' massaal het
vliegtuig pakt, is geen toeval. Hoe
oprecht de zorgen voor het milieu
ook zijn, we zien deze reflex wel va-
ker: als iets wat voorheen voor een
kleine elite was plots beschikbaar
160 wordt voor iedereen, gaat de boven-
klasse zich ertegen afzetten. Op zo'n
moment wordt het een statussymbool
om het te laten, omdat dat de uitzon-
dering is boven de norm. En dus
165 kijken de hogeropgeleiden neer op
budgetmaatschappijen en goedkope
reizen, waarvan mensen met een
minder dikke portemonnee zo
profiteren.

(13) Behalve bij vliegen is dat ook
170 zichtbaar bij het bezitten en aan-
schaffen van spullen in het algemeen
– en plastic spullen in het bijzonder.
De marxistische vooruitgangsdenger
Leigh Phillips beschrijft in zijn boek
175 *Austerity Ecology and the Collapse-
Porn Addicts*²⁾ (2015) dat kritiek op
consumenten zich nooit richt op het

drinken van wijn of eten in luxe
180 restaurants, maar altijd op net die
dingen die het leven van armere
mensen makkelijker maken. Plastic
heeft bijvoorbeeld het assortiment
betaalbaar speelgoed aanzienlijk
185 vergroot, in tijden van Sinterklaas
biedt het ook voor minderbedeelden
de mogelijkheid flink uit te pakken en
hun kinderen te verwennen.

(14) Waarom, schrijft Phillips, is
190 duurder houten speelgoed het toon-
beeld van duurzaamheid en verfijnd-
heid, terwijl het net zo goed consu-
mentisme is? Een belangrijke reden
hiervoor is snobisme, want het duur-
zaamheidsargument gaat maar deels
195 op en dient vooral als schaamlapje
om het dedain tegenover andere
klassen te verbloemen. Het probleem
van plastic is namelijk niet per se
200 consumptie. Meer dan 90 procent
van het plastic in de befaamde soep³⁾

is afkomstig van tien rivieren, waar-
van er niet één door Europa of de
Verenigde Staten stroomt. Negen
205 liggen in Azië, één (de Nijl) in Afrika.
(15) Plastic is een probleem van op-
komende economieën, van landen
als China, Indonesië en Egypte, waar
de afvalverwerking nog te wensen
210 overlaat. Wanneer plasticinzameling,
-recycling en -verbranding op orde
zijn, zoals in Nederland, komt er
weinig in het milieu terecht. Het is
dan zelfs vaak duurzamer in gebruik
215 dan alternatieve materialen als hout,
omdat producten daarvan minder
lang meegaan en meer land nodig is
om het te produceren.

(16) Met goede afvalverwerking
220 brengen katoenen boodschappen-
tassen meer schade toe aan het
milieu dan plastic tasjes, zo bleek
vorig jaar uit onderzoek van het
Deense RIVM⁴⁾. Als duurzaamheid
225 echt belangrijk is, dan moet de focus

niet liggen op consumptie, maar op
verwerking.

(17) Terug naar de vliedschaamte.
'Goede' vervoersmiddelen behoeven
230 meer tijd, geld en kennis. Een trein-
reis naar Italië betekent de weg
kunnen vinden op buitenlandse sites,
meerdere keren overstappen op
onbekende plekken en dat alles
235 tegen een soms drie keer zo hoge
prijs.

(18) Het derde argument tegen vlieg-
schaamte is dat het hele idee van
iets minder vliegen het klimaat-
240 probleem niet gaat oplossen. Willen
we klimaatverandering binnen de
perken houden, dan is er maar één
oplossing: zo snel mogelijk naar een
nul-emissie voor de volledige econo-
245 mie. Wat vliegen betreft, betekent dat
óf alle vliegtuigen aan de grond hou-
den – onhaalbaar en onwenselijk – óf
vol inzetten op 'ontkoling' van de
luchtvaartsector. Een beetje minder
250 vliegen zal nooit genoeg zijn; het
moet volledig klimaatneutraal
worden.

(19) Dat is zeker mogelijk. Op lange
termijn ligt elektrisch vliegen voor de
255 hand, want nu al zijn er elektrische
toestellen beschikbaar met een be-
perkt aantal zitplekken (de rest van
de ruimte wordt in beslag genomen
door de enorme accu). Maar omdat
260 de goedkeuring van vliegtuigen voor
de burgerluchtvaart vanwege de
hoge veiligheidseisen notoir lang
duurt – en daarvoor de tijd ont-
breekt – ligt voorlopig het gebruik van
265 biokerosine meer voor de hand. Het
gebruik van biomassa als brandstof
is omstreden vanwege het hoge land-
gebruik en de impact op de bossen.
Ook gaat het gepaard met grote hoe-
270 veelheden fijnstof. Maar voor secto-
ren die moeilijk te elektrificeren zijn
vanwege de lange afstanden, zoals

de lucht- en scheepvaart, is bio-
brandstof het beste dat nu beschik-
baar is. Het gebruik van biobrandstof
275 is in ieder geval aanzienlijk duur-
zamer dan de kerosine uit fossiele
bronnen die nu wordt gebruikt.

(20) Ondertussen zal er flink moeten
280 worden geïnvesteerd in innovatie om
nog duurzamere manieren van vlie-
gen te vinden, dat is een taak voor
de overheid en luchtvaartindustrie.
De focus op individuele acties als
285 oplossing voor milieuproblemen, zo-
als minder vliegen, werkt averechts.
Het haalt de aandacht weg bij wie die
grootschalige verduurzaming echt

kunnen doorvoeren. Bovendien zet je
290 zo mensen tegen elkaar op: vlieg-
schaamte richt zich op individuele
schuld als oorzaak van de klimaat-
crisis, terwijl niet iedereen in staat is
duurzame keuzen te maken. Als
295 mensen moralistisch worden toe-
gesproken, keren ze zich af van de
oplossing.

(21) 'Vliedschaamte' won de
verkiezing van woord van het jaar
300 uiteindelijk niet. Het is zaak dat de
term uiteindelijk helemaal verdwijnt
en dat iedereen weer trots mag zijn
op verre reizen: duurzaam en goed
voor een vreedzame wereld.

naar: Hidde Boersma

uit: de Volkskrant, 2 november 2019

Hidde Boersma is wetenschapsjournalist en documentairemaker.

noot 1 *Enlightenment now*: Verlichting nu

noot 2 *Austerity Ecology and the Collapse-Porn Addicts*: De soberheidsecologie en de
verslaafden aan de ineenstortingsporno

noot 3 De plasticsoep is de verzameling van grote hoeveelheden plastic afval in de oceanen en
zeeën.

noot 4 Het RIVM (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) is een Nederlands kennis- en
onderzoeksinstituut.

Tekst 1 Juist door ver te reizen help je de wereld

- 1p 1 “Natuurlijk, gewoon thuisblijven is het beste voor de planeet.” (regels 4-6)
 De geciteerde zin kan worden opgevat als een verontschuldiging. Op welke manier kan dit begin van deze reclame-uiting nog meer opgevat worden?
- A als een nuancering bij een reclame voor vliegreizen
 - B als een relativering van het vervuilen door vliegreizen
 - C als een tegenwerping tegen de milieuoverlast van vliegreizen
 - D als een toegeving van de schadelijke effecten van vliegreizen
 - E als een voorbehoud bij het onophoudelijk maken van vliegreizen

In alinea 4 worden drie oorzaken genoemd voor de ‘lange vrede’: geletterdheid, globalisering en reizen. In de tabel hieronder wordt bij elk van deze drie oorzaken een keten van gevolgen genoemd die volgens alinea 4 tot en met 6 uiteindelijk de lange vrede tot gevolg heeft.

- 5p 2 Geef de drie causale ketens weer. Neem hiervoor nummer 1a tot en met 3b uit onderstaande tabel over op je antwoordblad en vul de betreffende zinnen aan.

oorzaken voor de lange vrede	direct gevolg	indirect gevolg	uiteindelijk gevolg
1 geletterdheid	1a Geletterdheid leidt tot bewustzijn over mensen in andere landen en hun problemen.	1b Dit bewustzijn leidt tot ...	En deze drie factoren bevorderen de ‘lange vrede’.
2 globalisering	2a Globalisering leidt ertoe dat ...	2b En dat (zie 2a) leidt ertoe dat ...	
3 reizen / in aanraking komen met andere culturen	3a Reizen leidt ertoe dat ...	3b En dat (zie 3a) leidt ertoe dat ...	

- 1p 3 Welke omschrijving geeft het best aan wat er opgesomd wordt in alinea 8?
- A constatering van Adam Galinsky
 - B groepen mensen die profiteren van reizen
 - C socio-economische omstandigheden
 - D voorbeelden van hoe reizen het onderlinge vertrouwen versterkt

- 1p 4 “(...) net nu ook ‘het volk’ massaal het vliegtuig pakt (...)” (regels 154-155).
 In alinea 2 tot en met 4 wordt gesuggereerd dat vliegen populair zou gaan worden bij anderen dan de elite.
 Citeer uit alinea 2 tot en met 4 de twee opeenvolgende zinnen die samen voor deze suggestie zorgen.

- In alinea 12 en 13 wordt vliegen vergeleken met plastic spullen.
- 2p **5** Welke twee overeenkomsten tussen vliegen en plastic spullen worden genoemd?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.
- In alinea 13 tot en met 16 wordt de houding van de elite ten opzichte van plastic besproken.
- 2p **6** Welke twee punten van kritiek op de houding van de elite blijken uit alinea 13 tot en met 16?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.
- In alinea 14 tot en met 16 wordt onder andere de praktische invulling van duurzaamheid besproken.
- 1p **7** Welke uitspraak geeft de beoogde praktische invulling van duurzaamheid het best weer?
- A** Het is verstandig om wereldwijd in te zetten op de recycling van materialen.
 - B** In Europa en de VS zou veel meer plastic kunnen worden geconsumeerd.
 - C** Landen als China, Indonesië en Egypte moeten minder plastic consumeren.
 - D** Zonder een verbetering van afvalverwerking dient het gebruik van plastic verboden te worden.
- Een kritisch lezer kan opmerken dat in alinea 18 twee keer een vals dilemma aanwijsbaar is.
- 2p **8** Geef beide valse dilemma's inhoudelijk weer.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.
- “Het derde argument tegen vliedschaamte is (...)” (regels 237-238)
- 3p **9** Welke drie hoofdargumenten tegen vliedschaamte geeft tekst 1?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 40 woorden.
- De titel van tekst 1 luidt: ‘Juist door ver te reizen help je de wereld’.
- 1p **10** Op welk woord zou iemand die deze titel voorleest de nadruk moeten leggen, gelet op de strekking van de tekst?
- A** Juist
 - B** ver
 - C** reizen
 - D** wereld

- Hieronder staan drie uitspraken over de aanpak van milieuvervuiling.
- 2p 11 Neem de nummers van de uitspraken over op je antwoordblad en zet achter elk nummer of de uitspraak *wel* of *niet* in overeenstemming is met tekst 1.
- 1 Een beter milieu begint bij jezelf (Postbus 51)
 - 2 Bereken een eerlijke prijs voor vliegen (website Greenpeace)
 - 3 Geef plastic afval een nieuw leven (www.plasticheroes.nl)

- Hieronder staan vier uitspraken uit tekst 1.
- 3p 12 Geef bij elk van de uitspraken aan of die feitelijk of waarderend van aard is. Neem de nummers voor de uitspraken over op je antwoordblad en zet achter elk nummer *feitelijk* of *waardierend*.
- 1 Er zit bovendien een naar, elitair luchtje aan het fenomeen vliedschaamte. (regels 150-152)
 - 2 (...) het duurzaamheidsargument dient (...) vooral als schaamlapje om het dedain tegenover andere klassen te verbloemen. (regels 194-198)
 - 3 Als mensen moralistisch worden toegesproken, keren ze zich af van de oplossing. (regels 294-297)
 - 4 Het is zaak dat de term uiteindelijk helemaal verdwijnt en dat iedereen weer trots mag zijn op verre reizen: duurzaam en goed voor een vreedzame wereld. (regels 300-304)

“Vliedschaamte’ won de verkiezing van woord van het jaar uiteindelijk niet. Het is zaak dat de term uiteindelijk helemaal verdwijnt en dat iedereen weer trots mag zijn op verre reizen: duurzaam en goed voor een vreedzame wereld.” (regels 298-304)

- 2p 13 Welke partijen moeten er volgens tekst 1 aan bijdragen dat we weer trots kunnen zijn op verre reizen? Noteer alleen de nummers.
- 1 de individuele reiziger
 - 2 de lager opgeleiden
 - 3 de luchtvaartindustrie
 - 4 de ontwikkelingslanden
 - 5 de scheepvaartsector
 - 6 de stedelijke bovenklasse
 - 7 de westerse overheden

Een kritisch lezer zou kunnen stellen dat tekst 1 enkele beweringen bevat die bewust prikkelend zijn geformuleerd.

1p 14 Welk citaat is op die manier geformuleerd?

- A Kinderen die reizen, leren andere socio-economische omstandigheden kennen en ondervinden dat hun kijk op de wereld niet de enige is. (regels 104-108)
- B In Azië, het Midden-Oosten en Zuid-Amerika is hetzelfde zichtbaar: de wereld wordt langzaam maar zeker minder racistisch, minder misogyn en minder homofoob. (regels 128-133)
- C Er zit bovendien een naar, elitair luchtje aan het fenomeen vliedschaamte. (regels 150-152)
- D Met goede afvalverwerking brengen katoenen boodschappentassen meer schade toe aan het milieu dan plastic tasjes, zo bleek vorig jaar uit onderzoek van het Deense RIVM. (regels 219-224)

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.